

BIOGRAFIE JAKO TEXTOVÁ A SOCIÁLNÍ PRAXE. KE KONJUNKTUŘE ŽÁNRU NA PRAHU MODERNY

Lenka Řezníková

Keywords: Biography, 19th Century, Narrativism

Lenka Řezníková (*1970) works at the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Czech Republic, moi.meme@seznam.cz

Tato studie je věnována několika aspektům (auto)biografického psaní¹ v době jeho velké konjunktury, která nastoupila na sklonku 18. a pokračovala po celé 19. století. V první části se soustředí na biografii jako textovou praxi, neboť (auto)biografické psaní bylo na prvním místě právě psaním a z toho pro ně vyplývaly nezbytné konsekvence, ve druhé části se soustředí na biografii jako praxi sociální, neboť představy o povaze, pozici a smyslu života jednotlivce stejně jako sama moderní idea individua, která se principiálně lišila od starších konceptů, se formovaly v procesech sociální interakce. Vycházím z teze, že nápadný kvantitativní nárůst (auto)biografického typu reflexe byl důsledkem sociálních změn, které vedly od sklonku 18. století (kromě jiného) k etablování představy autonomního subjektu. Vedle rozpadu stavovského systému a formování protoobčanské, resp. národní společnosti, sekularizace a dalších procesů to byla v první řadě rozsáhlá literarizace společnosti, která byla ústřední podmínkou nárůstu autobiografických praxí a přispěla k metaiziaci myšlení o úloze lidského individua a povaze jeho existence. Právě kompetence psát, vynucená na jedné straně společenskými tlaky, byla na straně druhé vnímaná v kontextu liberální ideologie 19. století jako šance dosažení svobody a autonomie jedince. V poslední, třetí části studie stručně nastíní, jak byl s postupující diferenciací společnosti a modernizací narace na sklonku 19. a počátku 20. století tento optimistický koncept – spolu s biografií

¹ Vzhledem ke zvolené perspektivě a k prostupnosti biografických a autobiografických praxí 19. století není rozlišování mezi biografií a autobiografií pro tuto studii podstatné.

jako jeho nositelkou – podroben první velké kritice. Dříve než studie přistoupí k rozkladu těchto tezí, představí stručně svá konceptuální východiska.

Biografie a otázka subjektu

Biografie patří historicky k nejstarším² a zejména v posledních dvou stoletích vysoce virulentním formám literární praxe. S postupující literarizací evropských společností biografická produkce stoupala a na prahu moderny se etablovala jako jedna z prestižních forem zpřítomňování, připomínání a zvýznamňování nejen konkrétních osob, nýbrž i sociálních pozic, vzorců chování a společensky relevantních hodnot. S geometricky narůstající emisí biografických textů však začaly sít i kritické hlasy, jež z různých hledisek a důvodů problematizovaly jejich literární, společenskou i poznávací hodnotu. Jistou míru výhrad prozrazovaly již teorie biografie první poloviny 19. století. Od jeho sklonku kritika sílila a v průběhu 20. století se začaly velmi zřetelně rozevírat nůžky mezi vysokou produktivitou, čtenářskou oblibou a nepopíratelnou marketingovou úspěšností biografii na straně jedné a její okrajovou pozicí v literárním diskurzu a v diskurzu kulturních věd na straně druhé. Zatímco biografická produkce kvantitativně rostla, znatelný pokles její prestiže, probíhající prakticky po celé 20. století, odsunul biografické formy coby druhořadé útvary stranou vážného zájmu a systematického výzkumu. Z hlediska literární vědy nesly biografie stigma nenáročného psaní, které se stále pohybuje v „narativních konvencích realistického románu 19. století“,³ historiografie, nahlížející texty v odlišném modu, zase pochybovala o jejich pramenné spolehlivosti a zejména ve svých strukturalistických podobách odmítala biografii jako „poslední výspu (německého) idealismu“.⁴ Badatelskou atraktivitu biografického psaní tak limitovala řada deficitů, jež tato produkce nezaplnila (a ani naplnit nechtěla) a samo psaní biografii bylo nezřídka vnímáno s jistou dávkou despektu jako „akademická sebevražda“.⁵

2 Historická pojednání sledující dějiny žánru začínají zpravidla antikou, novější bádání však posunují počátky biografického psaní do předantického období – srov. RENÁTA LANDGRÁFOVÁ, *It is my good name that you should remember. Egyptian biographical texts on Middle Kingdom stealae*, Praha 2011.

3 SIGRID LÖFFLER, *Biographie. Ein Spiel. Warum die Engländer Weltmeister in einem so populären wie verrufenen Genre sind*, *Literaturen* 2/2001, č. 7–8, s. 15.

4 HANS ERICH BÖDEKER, *Biographie. Annäherungen an den gegenwärtigen Forschungs- und Diskussionsstand*, in: *Biographie schreiben*, (ed.) Hans Erich Bödeker, Göttingen 2003, s. 12.

5 DEIRDRE BAIR, *Biographie ist akademischer Selbstmord*, *Literaturen* 2/2001, č. 7–8, s. 38–39.

Soustředěnější pozornost začaly (auto)biografické texty budit až v 70., a zejména v 80. letech 20. století.⁶ Tato „renesance zájmu“, jak ji pojmenoval Günter Niggel,⁷ čerpala z několika hlavních zdrojů. Prvním byla reakce na seriální sociální výzkumy a strukturální koncepty dějin, které rezignovaly na konkrétního historického aktéra. Historická antropologie a mikrohistorie, které se tento deficit pokusily kompenzovat, vrátily aktéra do hry, a rehabilitovaly tak i jeden z předpokladů biografického psaní.⁸ Do historiografie přitom uvedly nový typ aktéra, pro kterého starší biografická tradice zpravidla nenalezala systémové místo, který však nyní konvenoval antihierarchickému a antiautoritářskému myšlení sklonku 20. a počátku 21. století. Tato zásadní změna měřítka biografické relevance, kdy se mikrohistorického zpracování mohl dočkat friaulský mlynář, piemontský exorcista, languedocký rolník, a kdy zejména v kontextu genderových a postkoloniálních studií sloužila (auto)biografie ke „zviditelnění a historické (re)integraci marginalizovaných skupin“,⁹ vytvářela konceptuální pozadí pro další posílení biografické produkce.

Právě další bezbřehá emise (auto)biografických textů byla druhým impulzem k novému promyšlení významu a povahy biografického psaní. Pro řadu badatelů nestála za touto paradigmatickou extenzí změna, nýbrž spíše ztráta měřítka. Podle Pierra Nory se prudce inflační psaní (auto)biografií stalo příznakem doby, která ztratila schopnost rozlišovat mezi důležitým a nedůležitým a která trpí nadměrnou touhou jedinců zvýznamnit se a učinit ze sebe zapamatováníhodnou

6 Jednotlivé studie nebo projekty vznikaly ale pochopitelně již dříve. Příkladem může být koncept tzv. egodokumentů, který do historiografie uvedl počátkem 50. let 20. století nizozemský historik Jacques Pressler. Pojem měl zastřešit různé typy textů, v nichž autoři popisovali své jednání, myšlenky a pocity. Biografie, resp. autobiografie byly jen jedním z typů pramenů, které spadaly do této nově etablované kategorie, spolu s deníky, cestopisy a soukromými dopisy. Koncept kladl důraz na společné znaky těchto pramenů, bez ohledu na konkrétní typ textové praxe, který zastupovaly. Později se pozornost soustředila na klasifikaci egodokumentů. S výjimkou Nizozemska se však koncept v průběhu 50. a 60. let v evropské historiografii, která se soustředila na seriální výzkumy a strukturální koncepty dějin, příliš neprosadil – RUDOLF DEKKER, *Introduction*, in: *Egodocuments and history. Autobiographical writing in its social context since the middle ages*, (ed.) Rudolf Dekker, Hilversum 2002, s. 7–9.

7 GÜNTER NIGGL, *Die Autobiographie. Zu Form und Geschichte einer literarischen Gattung*, Darmstadt 1989, s. 7.

8 Blíže ANDREAS RUTZ, *Ego-Dokument oder Ich-Konstruktion? Selbstzeugnisse als Quelle zur Erforschung des frühneuzeitlichen Menschen*, *Zeitenblicke* 1/2002, č. 2, dostupné online <http://www.zeitenblicke.de/2002/02/rutz/> (náhled 15. 3. 2015).

9 FALKO SCHNICKE, *Elemente biographischer Legitimation. Funktionen historischer Forschung: Johann Gustav Droysens „Friedrich I. König von Preußen“*, *Archiv für Kulturgeschichte* 96/2014, s. 29.

událost. Jen tak mohly podle něho začít psát biografie i všechny kvazi významné osobnosti, a dokonce i pouzí svědci těchto novodobých pseudohrdinů, jejich manželky a lékaři.¹⁰ Kvůli této bezprecedentní diseminaci však (auto)biografická praxe přesáhla současně práh marginalizovatelnosti¹¹ a kulturní vědy ji musely začít brát na vědomí, nikoli však již jen jako triviální, a tedy pouze trpěný typ literární, resp. historiografické práce, nýbrž jako významný sociálně kulturní fenomén, který si žádá vysvětlení. Nesporná úspěšnost biografických praxí si vynutila změnu v přístupu k biografii a pomohla překlenout někdejší hranici mezi badatelsky přitažlivými kanonickými a badatelsky marginálními nekanonickými texty. Běžné, literárním kánonům vzdálené biografie – nyní jako součást reflektovaného, společensky relevantního masového fenoménu – tím nabyly nové epistemologické hodnoty.

Třetím zdrojem, který posiloval zájem o biografie, byl nástup alternativní (auto)biografické literatury, která od 70. (zčásti již od 60. let) experimentovala s narativními postupy, rozbíjela obligátní schémata biografického psaní, tematizovala nepostizitelnost vlastního „já“, nemožnost koncizního vyprávění, ztrátu víry ve vysvětlitelnost lidského jednání, problematický vztah mezi vypravujícím a vypravovaným apod.¹² a svou ostentativní jinakostí obracela pozornost zpět k reflexi tradičního biografického vyprávění a jeho sebevědomých epistemologických a narativních jistot.

A konečně čtvrtým, avšak neméně důležitým zdrojem byl nástup dekonstrukce, která zpřoblematizovala některé základní principy a premisy biografické praxe a biografii odmítla jako nástroj moderních identifikačních praxí. Tato antibiografická, Foucaultem inspirovaná skepse¹³ vyvrcholila v 80. letech a její

10 PIERRE NORA, *Mezi pamětí a historií: problematika míst*, in: Cahiers du CEFRES 10. Antologie francouzských společenských věd: Město, (edd.) François Mayer, Alban Bensa, Václav Hubinger, Praha 1996, s. 49.

11 Systematické statistické údaje sice nejsou zpracovány, např. podle údajů časopisu *Literaturen. Journal für Bücher und Themen* 2/2001, č. 7–8, s. 15 vznikalo však počátkem 80. let více než 10 000 biografí ročně. Jen pro rok 1982 jich zmíněný časopis evidoval v celosvětovém měřítku 10 481, ani toto číslo však patrně nepostihuje celou biografickou produkci.

12 Blíže k tomu OLIVER SILL, *Zerbrochene Spiegel. Studien zur Theorie und Praxis modernen autobiographischen Erzählens*, Berlin–New York 1991; ROSEMARIE ZELLER, *Biographie und Roman. Zur literarischen Biographie der siebziger Jahre*, Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 10/1980, s. 107–125.

13 Podrobněji o vlivu Foucaulta na (auto)biografický výzkum THOMAS SCHÄFER, BETTINA VÖLKER, *Subjekt-Positionen. Michel Foucault und die Biographieforschung*, in: *Biographieforschung im Diskurs*, (edd.) Bettina Völker, Bettina Dausein, Helma Lutz, Wiesbaden 2009,

kvintesencí se stal krátký kritický text Pierra Bourdieuho *Biografická iluze* z roku 1986, který se vymezil vůči dvěma stěžejním předpokladům biografického psaní: vůči víře v existenci autonomního subjektu (1) a vůči víře v mimetickou povahu biografie (2). Převedení diskontinuitní a komplexní mnohosti situací a rolí, v nichž se člověk během života ocitá, do podoby jediného koncizního lineárně chronologicky uspořádaného (nebo lineární chronologii přinejmenším předpokládajícího) příběhu podle Bourdieuho vytváří dojem, že život takovým příběhem je, uspořádaným sledem srozumitelných a ke konečnému cíli zaměřených sekvencí. Takto získaná koherence subjektu a jeho příběhu je však podle něho fikcí. Biografie svým nárokem slučovat mnohost výskytu do jediného homogenního celku naplňuje svou performativní moc a implicitně se stává nástrojem identifikační politiky, kterou v moderní době zastupuje kromě jiného stát a jeho administrativní agendy.

Kritika, která stihla biografii v průběhu 20. století a která problematizovala inflační ráz biografického psaní a jeho sporné epistemologické předpoklady, se vymezovala vůči vlastnostem, které biografické psaní nabylo vesměs v průběhu 19. století. Právě tehdy se kritizované aspekty prosadily jako součást biografické kultury. To by ale nemělo být důvodem biografii přehlížet, nýbrž naopak výzvou přispět k vysvětlení její úspěšnosti. I tehdy – a tím spíše – budeme-li subjekt a mimetický efekt biografie chápat jako fikci. Je totiž zřejmé, že tato fikce se historicky ustavila a (bez ohledu na svůj ontologický status) přinejmenším v 19. a části 20. století bez větších potíží účinkovala.

Cílem této studie je z pozic postfoucaultovské teorie subjektu a postbourdieovské teorie biografie poukázat na několik aspektů, které v 19. století určovaly biografické psaní a které z něho činily vysoce relevantní typ textové (1) a společenské (2) praxe, a dále nastínit povahu první kritické reflexe biografického vyprávění, k níž došlo v českém prostředí na přelomu 19. a 20. století s nástupem tzv. literární moderny a její epistemologie.

Biografie jako textová praxe. Alfabetizace – abstrakce – koherence

Jedním z předpokladů vzniku biografie bylo písmo a s ním spjaté literární formy společenské komunikace. Tuto principiální souvislost s písmem ostatně postihlo již samo kompozitum *biografie* užívané (jako slovo, nikoli zatím jako pojem) od 5. století. Vedle samotného nástupu písma, který byl pro vznik biografických textů základní podmínkou, to byla především postupná alfabetizace společnosti, která umožnila šíření textových kompetencí a spolu s tím i generování biografii ve stále širších sociálních skupinách. Také proto nastala zlatá doba (auto)biografického psaní na sklonku 18. a zejména v průběhu 19. století, v době, kdy se

písemné praxe prosadily v širokých vrstvách společnosti a kdy se dotvářelo moderní literární pole. Již na přelomu 18. a 19. století reflektovala tento kvantitativní nárůst řada tehdejších literátů a diagnostikovala nadprodukcí textů jako jeden ze symptomů doby.¹⁴ V průběhu 19. století se pak přidaly i faktické důsledky zavedení povinné školní docházky.

V reakci na tuto novou situaci se biografie začaly šířit do nových sociálních skupin a ve srovnání se starší biografickou produkcí se začaly také výrazně měnit. Až do 18. století byl život inscenován celou škálou rozličných typů textů, aniž by byla pocítována potřeba vyšší formy abstrakce. Vedle formálně ukotvených *vitae* sloužily k reprezentaci životopisného obsahu například tzv. *libri de viris illustribus, commentarii de vita, epistolae (e. demonstrativae)*, ale i básně, popisy cest, apologie, nekrology apod.¹⁵ Je symptomatické, že zastřešující pojem biografie neznala ani renesance. Humanisté slovo biografie sice znali, přepisovali ho ale často řeckou abecedou, z čehož někteří badatelé usuzují, že jej stále považovali do značné míry za cizí slovo (neužívali ho tedy ani jako pojem, ani jako označení literárního žánru),¹⁶ a naopak (auto)biografické texty často psali jako součást jinak označovaných a definovaných útvarů. Skutečnost, že se pojem biografie v moderním reflektovaném slova smyslu formoval až v průběhu 18. a plně se etabloval v průběhu 19. století,¹⁷ lze chápat jako důsledek a současně průvodní znak významných konceptuálních změn, jimiž v téže době procházely z hlediska moderní biografie klíčové kategorie, vedle pojmu subjektu též pojem života, který

s. 161–188; HANS-HERBERT KÖGLER, *Situierete Autonomie. Zur Wiederkehr des Subjekts nach Foucault*, in: *Historisierte Subjekte – Subjektivierte Historie. Zur Verfügbarkeit und Unverfügbarkeit von Geschichte*, (edd.) Stefan Deines, Stephan Jaeger, Ansgar Nünning, Berlin-New York 2003, s. 77–91.

14 K tématu literární nadprodukce na přelomu 18. a 19. století JOCHEN HÖRISCH, *Des Lesens Überfluss oder: Warum ist Selbstbewusstsein DAS Thema um 1800?*, in: *Literatur, Wissenschaft und Wissen seit der Epochenschwelle um 1800. Theorie – Epistemologie – komparatistische Fallstudien*, (edd.) Thomas Klinkert, Monika Neuhofer, Berlin 2008, s. 35–52.

15 ROLAND GALLE, *Zur Biographie der italienischen Renaissance*, in: *Historische Anthropologie und Literatur. Romanistische Beiträge zu einem neuen Paradigma der Literaturwissenschaft*, (edd.) Rudolf Behrens, Roland Galle, Würzburg 1995, s. 25.

16 UWE BAUMANN, KARL A. NEUHAUSEN, *Autobiographie. Schlaglichter und Annäherungen*, in: *Autobiographie. Eine interdisziplinäre Gattung zwischen klassischer Tradition und (post-)moderner Variation*, (edd.) Uwe Baumann, Karl A. Neuhausen, Göttingen 2013, s. 12.

17 Za nejstarší takový výskyt bývá označována předmluva Johna Drydena k překladu Plutarcha z roku 1683; nejstarší výskyt v německém prostředí bývá datován rokem 1709 – srov. R. GALLE, *Zur Biographie der italienischen Renaissance*, s. 25.

byl výsledkem takové abstrakce,¹⁸ která umožnila vměstnat jej do definice jednoho žánru, resp. do sady požadavků, které měl žánr při ztvárnění života naplnit. Oba tyto základní aspekty, které vedly k transformaci biografického psaní, totiž etablování koherentního subjektu a postulování koherence vyprávění, měly své epistemologické a sociální příčiny. Obojí přitom souviselo se zmíněnou extenzí písemných praxí a změnami v přístupu k textu.

V informační záplavě, jež vznikla následkem prudkého nárůstu textů (včetně textů vědeckých, teoretických, cestopisných, překladů, almanachů apod.) a kdy zjevně nebylo možné obsáhnout vše, se ukázala nutná změna způsobů čtení¹⁹ a kognitivního opracování čteného. Uplatňovat se tak začaly, jak dokládá například Jochen Hörisch, zejména hermeneutické, reflexivní a *metaiz*ační postupy, které byly schopné masu poznatků redukovat, a to tím, že v ní našly nové pozorovací úhly a před výkladem upřednostňovaly porozumění. Pro oblast historiografie formuloval požadavek porozumění již jeden z prvních teoretiků historické biografie Johann Gustav Droysen, když psal, že nejlepší devízou historika není objektivita, nýbrž to, že se snaží látku pochopit („dass er zu verstehen sucht“).²⁰ Na začátku 20. století tento hermeneutický postoj vyhrotil jeden z nejdůležitějších teoretiků (auto)biografie Wilhelm Dilthey, který v protikladu k výkladu jako základnímu principu přírodních věd identifikoval porozumění jako princip věd humanitních a (auto)biografii označil za nejvyšší formu tohoto porozumění („die höchste und am meisten instruktive Form, in welcher uns das Verstehen des Lebens entgegentritt“).²¹

Reflexivní metaizaci a snaze porozumět principům podléhaly od 18. století rozsáhlé segmenty vědění, jejichž poznání se samo stávalo předmětem zkoumání a úvah (poznání poznání). Také samo psaní se stalo oblíbeným tématem dobových textů a psaní o psaní se prosadilo jako poněkud vysmívaný, avšak

18 Podobným procesem abstrakce prošel v téže době ostatně i pojem dějin, jak jej v němčině názorně představuje přechod ke kolektivnímu singuláru *Geschichte*, signalizující formování obrazu dějin nikoli už jako sumy jednotlivých příběhů, nýbrž jako jednotného, koncizního procesu.

19 Paradigmatický přechod od praxeologického k reflexivnímu modu čtení v českém prostředí na přelomu 18. a 19. století ukázala na příkladu recepce J. A. Komenského LUCIE STORCHOVÁ, *Od praxe k příběhu. Nacionální narativizace Komenského na přelomu 18. a 19. století*, in: *Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*, (ed.) Lenka Rezníková, Praha 2014, s. 25–54.

20 JOHANN GUSTAV DROYSEN, *Grundriss der Historik*, Leipzig 1868, s. 23.

21 WILHELM DILTHEY, *Das Erleben und die Selbstbiographie*, in: *Týž, Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, Stuttgart-Göttingen 1958, s. 199.

symptomatický metaliterární topos.²² Spolu s ním posilovala i reflexe autora jako tvůrčího individua a za intenzivního působení psychologie, morální filozofie, antropologie a dalších nově se utvářejících oborů nabývala na významu i reflexe člověka jako specifického individua a autonomního subjektu, jež se v historiozofii 19. století projevila kultem velkých osobností jako tvůrců dějin. Zatímco do 18. století bylo individuum (bez ohledu na rozsáhlé diskuse) chápáno v původním etymologickém smyslu především jako nedělitelná jednotka, od 18. století se prosazovalo pojetí individua jako jednotky specifické, již od ostatních jednotek odlišuje soubor jejich konkrétních atributů.²³ V tomto pojetí tak byl jedinec sám odpovědný za to, jak své univerzální lidství zkonkretizuje. Také proto se klíčovou kategorií stala kategorie svobody,²⁴ kterou takto koncipovaný subjekt nezbytně potřebuje, aby mohl své obecné lidství naplnit konkrétním obsahem. Tato svoboda neměla být ale chápána jako protiklad nutnosti, jak psal Droysen, (ta byla protikladem svévole, náhody a bezúčelnosti), nýbrž jako vyvázání z tlaků, které člověku zabráňují mít účast na dění a zbavují jej vůle jednat.²⁵

Skutečnost, že tento svobodný subjekt se stal předmětem (auto)biografických reflexí a (auto)biografické narace, lze nahlížet z několika hledisek, zejména jako důsledek narůstajících administrativních agend a také v důsledku obecné historizace myšlení. Zatímco historizace dodávala biografické produkci především narativní rámec (tj. dávala životu podobu v čase strukturovaného historicky ukotveného příběhu), administrativní agendy centralizující státní moci operující v písemném modu přispívali zejména ke kohezi subjektu. Právě ve styku s úřady nabývala od sklonku 18. století na významu trojice osobních indikátorů, vlastní jméno, místo a datum narození, a přispívala ke stabilizaci osobní identity. K nim se postupně přidával jako čtvrtý identifikátor životopis. Osoba se tak identifikovala se svým jménem, konkrétními údaji o narození a se svou biografií a na jejich základě prohlubovala vědění o sobě jako jedné konkrétní, nezaměnitelné osobnosti, neboť jakkoli se jméno, místo a datum narození mohly opakovat, jejich vzájemná kombinace prakticky vylučovala možnost záměny. Nikoli náhodou byla právě od konce 18. století přijímána legislativní opatření (série císařských patentů a guberniálních nařízení), jež měla zajistit dědičnost a stálost příjmení

22 J. HÖRISCH, *Des Lesens Überfluss oder: Warum ist Selbstbewusstsein DAS Thema um 1800?*, s. 35.

23 NIKLAS LUHMANN, *Sociální systémy. Nárys obecné teorie*, Brno 2006, s. 291.

24 J. G. DROYSEN, *Grundriss der Historik*, s. 35; JOSEF JUNGSMANN, *Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*, Praha 1820, s. LXXXIII.

25 J. G. DROYSEN, *Grundriss der Historik*, s. 35.

a prosadit oficiální status jmen. Ačkoli samy orgány státní správy vytvářely někdy nové varianty (například zaváděním německých mutací původních českých jmen), v průběhu 19. století se tato identifikační politika prosadila a případné změny byly způsobovány již spíše jen úpravami pravopisu nebo pochybením.²⁶ K těmto třem základním identifikátorům se postupně přidával ještě čtvrtý, a tím byla biografie. Alespoň stručný biografický text byl vyžadován, ucházel-li se zájemce o státem kontrolovaný post, jako byla místa ve státní správě nebo univerzitní stolice. Zavedením této praxe získal stát přístup k další sumě informací o občanech, a mohl alespoň zčásti kontrolovat spolehlivost svých úředníků. Současně s tím vytvářel podmínky pro to, aby člověk sám sebe narativně zpodobnil a s tímto svým zpodobněním se identifikoval.²⁷

Neméně důležitým aspektem biografického psaní 19. století byla dalekosáhlá historizace myšlení. Jako součást historizačních procesů vysvětluje moderní (auto)biografii 19. století Peter Burke. Moderní biografistika podobně jako moderní historiografie se podle něho profilovala v období bezprostředně následujícím po Francouzské revoluci, která vnesla do evropského myšlení prožitek historické změny, a pomohla tak ke krystalizaci moderního pojetí dějinnosti. Biografistika přitom operovala s těmiž základními myšlenkovými figurami jako historiografie, tj. život člověka začala systematicky sestavovat do chronologicky uspořádaného koherentního celku, který má svůj začátek a konec, logiku, fáze, smysl, a zejména předpokládá vývoj, stejně jako historiografie 19. století a dobové historické myšlení.²⁸ Právě v nastolení pojmu vývoje lze podle něho spatřovat jeden z distinkčních znaků moderní biografistiky 19. století. K tomuto závěru dospěl již Wilhelm Dilthey srovnáním autobiografických textů Augustina, Rousseaua

26 Pro české prostředí KAREL DOSKOČIL, *Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů*, Časopis Rodopisné společnosti 12/1940, č. 2, s. 41–50; JOSEF BENEŠ, *O našich příjmeních*, Naše řeč 28/1944, č. 8, dostupné online: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3847> (náhled 15. 3. 2015).

27 V rámci této praxe vyzval v roce 1849 Josef Helfert Jana Kollára, aby pro potřeby „výběrového řízení“ sepsal svou stručnou biografii, když se otevřela možnost přijmout jej jako profesora slovan-ské archeologie na vídeňskou univerzitu. Výsledkem byl krátký text, který sumarizoval dosavadní Kolárovu odbornou činnost, včetně soupisu jeho prací, a současně akcentoval jeho politickou lojalitu – JOSEF KARÁSEK (ed.), *Autobiografie Jana Kollára*, in: František Pastrek (ed.), Jan Kollár 1793–1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“ na oslavu jeho stoletých narozenin, Vídeň 1883, s. 278–281.

28 PETER BURKE, *Historicizing the Self, 1770–1830*, in: Controlling time and shaping the self. Developments in autobiographical writing since the sixteenth century, (edd.) Arianne Baggermann, Rudolf Dekker, Michael Mascuch, Leiden 2001, s. 13–32.

a Goetha jako modelových příkladů autobiografických textů zastupujících různé historické epochy. Až u Goetha se podle něho stala faktorem propojujícím život do jediného smysluplného celku („Lebenszusammenhang“) představa („klidná a hrdá“), že každý okamžik života je stejně hodnotnou součástí dlouhého procesu (nikoli jen přípravou pro konečný cíl jako u Augustina, kde hodnotu představuje právě jen až dosažení cíle).²⁹

Teoretici počátku 19. století biografii automaticky zařadily mezi literární žánry a označovaly ji jako typ vyprávění. Toto konstatování se zdá být banální, definování biografie jako literárního žánru však představovalo poměrně vysoký typ abstrakce a současně signalizovalo jisté ustálení sumy reflektovaných a více či méně respektovaných žánrových pravidel. Vlivu těchto ustálených představ o žánru pak podléhali – ať už vědomě či nevědomě – další autoři. Zdánlivě autonomní autor tak byl ve svém biografickém i autobiografickém psaní konfrontován s více či méně explicitní normou. Ani nyní to pochopitelně neznamenovalo, že se ustavil jediný závazný model biografie. Profilovalo se naopak množství různých forem biografického zápisu sloužících v různých situacích k různým účelům (úředním, oslavným, didaktickým, publicistickým, vědeckým, uměleckým atd.), jejich společným jmenovatelem však byl právě abstraktní pojem biografie, k němuž se vztahovaly a jehož znaky zpětně afirmovaly. Zařazení biografie mezi literární žánry provázela kanonizace vybraných, modelových biografí, které mohly a měly sloužit jako literární vzor.

První soustavnější teoretickou reflexi biografie v českém prostředí podal v 1820 ve své *Slovesnosti* Josef Jungmann. Jeho několikastupňová klasifikace vymezila pozici biografie (biographia) v oblasti literárních útvarů jako typ prozaického, historického, rozprávěcího spisu (tabulka č. 1) a definovala ji jako „vystavení života jednoho člověka“, který „stojí uprostřed výstavy, tak aby jeho činové a dělání na okolní okresek vrstevníků jeho světle spatřiti byli“. Životopisec pak podle Jungmanna „nesmí býti vychvalovatel neb protivník osoby popsané, alebrž pravdy přítel“. Biografie má zaprvé „ukázati z přirozené povahy duše (dušeslovně) kterak onen, koho popisuje, tím se stal, co byl“, a za druhé „život jako něco celého vystaviti“. Autobiografie jako „popis vlastního života“ je pak podle Jungmanna specifickým typem biografie, který „nejvíce opatrnosti a zkoumání zasluhuje“.³⁰

29 W. DILTHEY, *Das Erleben und die Selbstbiographie*, s. 199.

30 J. JUNGMAN, *Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*, s. LXXXV.

básnictví			
prostonmluva	styl jednacích		
	styl historický	rozprávěcí	biografie
		popisný	
	styl naučný		
styl listový			
rétorika			

Tabulka č. 1. Pozice biografie ve sféře klasifikace literárních druhů, stylů a žánrů podle Jungmannovy Slovesnosti (1820).

Jako příklady použil Jungmann v prvním vydání *Slovesnosti* tři texty: úryvek z překladu Jana Nejedlého *Numa Pompilius* pojednávající o Numově tažení do Říma podle francouzské předlohy Jean-Pierra Clarise de Florian,³¹ *Život Daniele Adama z Veleslavína* rovněž od Jana Nejedlého³² a text *O snu aneb život Lukiána* podle Ignáce Hájka.³³ Zatímco v teoretické části *Slovesnosti* označoval Jungmann příslušnou kategorii jako životopisy, resp. biografie, v této příkladové části spojil obě kategorie stylu historického (popis a vyprávění) a označil oddíl jako „popsání a životové“. Texty, které by naplňovaly jazykové parametry zamýšlené učebnice českého jazyka a slohu a současně splňovaly ideální parametry biografie vymezené v první části *Slovesnosti*, patrně v dobové české literatuře nenašel. Texty byly voleny zejména s ohledem na jazyk a mravoučný obsah, vhodný pro českou mládež doby počínající národní agitace, jíž byla *Slovesnost* původně určena. V Numovi sáhl po látce, která měla velmi bohatou literární tradici. Ani tento text však nenaplňoval Jungmannem formulované požadavky žánru a spíše jen spojoval biografii (tedy typ vypravování) a historický popis. Stručně líčil triumfální příjezd nového krále do Říma a jásosť lidu, jemuž král emfaticky slibuje pochopení a spravedlnost. Ani text věnovaný Lukiánovi nebyl biografií, jak ji definovala *Slovesnost* ve své teoretické části. Popisoval sen, ve kterém se mladík rozhoduje, zda zvolit povolání kameníka či učence. Obě personifikovaná povolání se o Lukiána přetahují, velebí své přednosti a nabízejí výhody. Lukián se nakonec rozhodne pro učenost, která mu slibuje vyšší životní komfort (post

31 J. JUNGSMANN, *Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*, s. 204–206.

32 J. JUNGSMANN, *Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*, s. 206–208.

33 J. JUNGSMANN, *Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*, s. 208–215.

vysokého úředníka, bohatství, váženost). Nakonec autor vysvětlí, že celý příběh vyprávěl proto, aby inspiroval mladíky k následování svého příkladu, totiž aby se i oni oddali „literárnímu umění“. Pouze třetí text, *Život Daniele Adama z Veleslavína*, byl stručným, avšak uceleným příběhem postihujícím celý Adamův život (alespoň v jeho časové extenzi, tj. od narození do smrti).

Když o čtvrt století později vycházela *Slovesnost* ve druhém vydání,³⁴ přepracoval autor teoretickou část a pozměnil i použité příklady. Posílil historické aspekty biografie jako útvaru náležejícího k dějepisu, který má líčiti „události podlé ústního podání a památek se vnitřním spojením, jakožto skutky svobodné vůle. Má zachytit celý život některého člověka znamenitého, ukázati příčiny a základy jeho řečí a skutkův.“ Zdůrazňoval přitom, že biografie nemá být jen pouhým vylíčením běhu života a vnějších okolností, nýbrž má ukazovati „vnitřní způsob myšlení a jednání člověka, uče, odkud způsob ten povstal, kterak se ve všech činech jeho doma i vně jevil, kterak tím, co byl, stal se, buď sebou sám, buď skrze jiné“. Vedle formulí „vnitřní spojení“ a „svobodná vůle“, které explicitně vyslovují požadavek koheze příběhu a odkazují k představě autonomního subjektu, je třeba upozornit na již zmíněnou kategorii vývoje. Právě důraz na vývoj odlišoval biografie 19. století od starších, často velmi statických biografí, a současně od žánru, který Jungmann označoval jako charakter. Ten měl vystihnout význam člověka na základě jedné vůdčí ideje, která je patrná z celého života dané osoby. Podle Jungmanna měl ještě vyšší hodnotu než biografie.³⁵ Jak se však v následujících dvou stoletích ukázalo, v podmínkách moderní literatury, která se odpoutávala od inscenací klasicistního katalogu ctností (virtus), neměl ani zdaleka šanci biografii konkurovat.

Při přípravě druhého vydání *Slovesnosti* měl již Jungmann k dispozici i další, nové texty, z nichž mohl vybírat. Úryvek z Numy Pompilia nahradil časoprostorově bližší životopis maršála Karla knížete ze Schwarzenberku, text, který měl již zcela zřetelnou biografickou osu, uváděl data, místa, hodnotil a komentoval.³⁶ Životopis Adama z Veleslavína a Lukiánův sen sice zůstaly,³⁷ přibyl ale nový a zcela zásadní text, Palackého životopis Komenského z roku 1828, resp. jeho zkrácená

34 JOSEF JUNGSMANN, *Slovesnost aneb nauka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů w newázané i wázané řeči*, Praha 1845².

35 J. JUNGSMANN, *Slovesnost aneb nauka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů w newázané i wázané řeči*, s. 95.

36 J. JUNGSMANN, *Slovesnost aneb nauka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů w newázané i wázané řeči*, s. 227–235.

37 J. JUNGSMANN, *Slovesnost aneb nauka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů w newázané i wázané řeči*, s. 235–242.

verze.³⁸ Představoval ucelený, smysluplný příběh, pokrývající celý Komenského život. Nepopisoval jen vnější události, konstruoval smysl. Vcíťoval se do motivů jednání a přes zjevné úsilí doložit význam Komenského pro aktuální dění v české národní společnosti zdůrazňoval jejich historickou podmíněnost. Zcela automaticky přitom zvýznamňoval vlastnosti, jež náležely do hodnotového světa měšťanské inteligence 19. století (včetně zcela smyšlených fyziologických znaků, jež korespondovaly s dobovou somatickou estetikou), produkoval události, které událostmi de facto nebyly,³⁹ takže životopis komponoval (vědomě či podvědomě), aby rezonoval nejen z literárního stylistického hlediska, ale také z hlediska axiologického, sémantického a výtvarného estetického. Zcelistvující étos jeho narativních postupů vyvstává zvláště nápadně ve srovnání s prvními pokusy o experimentální románové biografie Komenského z druhé poloviny 20. století. Když se v 60. letech pokoušel o jeho novou biografii Miroslav Hanuš (ve druhém svazku nazvaném *Poutník v Amsterdamu*), dospěl k výrazně skeptičtějším závěrům. Komenského biografii inscenoval jako rozpomínání Komenského na vlastní život, jež bylo reakcí a vlastní obranou na výpady jeho protivníka Samuela Maresia. Komenský Maresiovi odpovídá apologickým rozkladem o svém životě; text však nestačí pro nemoc a vysoké stáří dokončit a pověřit tím svého syna. V tomto okamžiku dochází ke zlomu, syn tápe, z chaotických výpovědí roztroušených v různých typech pramenů a z disparátních a vzájemně nekompatibilních výpovědí svědků nedokáže vyvodit žádný smysluplný vzorec či stmelující myšlenku. Život jeho otce se mu rozpadá a rozprava zůstává nedokončena.⁴⁰ Žádné z Hanušových otázek si Palackého text samozřejmě nekladl. Neměl dekonstruktivní poslání, nýbrž jednoznačný konstruktivní charakter velkých vyprávění 19. století. Prameny byly zřejmé, metoda spolehlivá, smysl byl nalezen, vysvětlení bylo hodnověrné.

Podobný formální a sémantický rámec použil Palacký symptomaticky i v několika vlastních biografiích. Svou první autobiografii sepsal pravděpodobně v polovině 20. let,⁴¹ několik let před zmíněným životopisem Komenského, a uzavíral jím dobu svého pobytu v Uhrách. Zahrnovala období od jeho narození až po

38 J. JUNGSMANN, *Slowness aneb nauka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči*, s. 242–250.

39 Například emotivní loučení s vlastní při odchodu do exilu – LENKA ŘEZNIKOVÁ, *Geografická evidence a sociální imaginace hranice. Literární a výtvarné reprezentace hranice v reflexi J. A. Komenského v 19. a 20. století*, *Dějiny – Teorie – Kritika* 11/2014, s. 221–236.

40 Blíže LENKA ŘEZNIKOVÁ, *Paměť a text. Literární reprezentace Komenského a jejich mnemonické aspekty*, in: *Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*, s. 281–282.

41 MARIE ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ (ed.), *Vlastní životopis Františka Palackého*, Praha 1885, s. 5–22.

rok 1818, kde text končil bez závěru a formálního završení. Na rukopisu později znovu pracoval a úvodní část patrně upravoval, alespoň podle slov první editorky, která toto konstatování opírala a rozbor písma a pravopisu.⁴² Centrální pozornost věnoval Palacký – stejně jako v případě Komenského – otázce vzdělání, sebevzdělání a zejména čtení, jež líčí jako jeden ze dvou hlavní nástrojů utváření osobnosti. Druhým byly styky s dalšími obrozenci a zesílení v rámci formující se vlastenecké komunity. „Já hned za mládí přilnul sem ku knihám,“ psal a neopomněl se pochlubit, že již v pěti letech přečetl celou Biblii. Právě ve formulacích typu „již tehdy“ nebo „už od nejranějšího mládí“ se podle Bourdieuho zrcadlí ryze teleologický modus biografické retrospekce.⁴³ Jistě lze namítnout, že představa literarizace nebyla jen teleologickou sugescí ex post, nýbrž že v Palackého době účinkovala již jako součástí biografického projektu, jako vědomě přijatá strategie sociálního vzestupu, jež měla současně umožnit i participaci na společenském dění.

Druhou autobiografii psal Palacký v polovině 60. let. Kromě toho, že sahala o čtyři desetiletí dále než autobiografie první a na úkor dříve dominantních složek kulturní identity akcentovala složky identity politické, vykazovala převážně jen rozdíly, které vyplývaly z proměny měřítka relevance. Mizí zejména singulární podrobnosti, které nyní, z delšího časového odstupu a z vyšší sociální pozice, ztratily v příběhu místo. Takovou změnou prošlo například uplatnění apologických prvků. Apologie zůstává jedním z operačních principů, přesouvá se ale z privátní sféry do sféry veřejné, která jednoznačně dominuje. V první verzi se mladý Palacký ospravedlňuje z nařčení, kterými jedna z rodin, v níž působil jako vychovatel, zasévala pochybnosti o jeho charakteru, ve druhé hájí své postoje z roku 1848/1849 a svou roli v dalším politickém dění. Oklešťování intimní privátní sféry a přesun biografických referencí do oblasti veřejné korespondovalo v Palackého biografii s obecným trendem biografického psaní. Přenesením biografie ze soukromého do veřejného prostoru obsazovalo měšťanstvo veřejný prostor a deklarovalo svůj nárok na politickou participaci. Z genderového hlediska nepochybně zakládalo nové asymetrie, z hlediska měšťanské společnosti jako celku však bylo součástí a průvodním znakem procesu politické emancipace.

Kromě symptomatických rozdílů lze však na dvojí verzi Palackého autobiografie pozorovat i řadu systémových podobností. Koherenci obou verzí zajišťovala ústřední idea, která zůstává stejná (sebevzdělávání a disciplinovaná práce na sobě

42 M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ (ed.), *Vlastní životopis Františka Palackého*, s. 4.

43 PIERRE BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 57.

je současně obětavou prací pro národní celek). Pokud si tak nad jednotlivými verzemi Palackého biografii položíme otázku po konciznosti subjektu, resp. po stabilitě jeho osobní identity, zdá se, že je vyšší, než jakou připouštějí někteří badatelé, zabývající se autobiografickými praxemi starších období. Při studiu několika autobiografických referencí Franceska Petrarky a dalších raných humanistů, kteří v různých okamžicích svého života napsali různé autobiograficky zaměřené texty, zdůraznil Karl A. Enenkel, že tyto projekty se od sebe zpravidla výrazně lišily. Jednak nabývaly různých formálních podob, které si samy a priori žádaly jiný přístup k biografickému materiálu, jednak nebyly primárně pokusem o sebevyjádření,⁴⁴ nýbrž zastupovaly různé rétorické funkce. Tím, že nebyl narativně vetkán do příběhu, s nímž by se identifikoval, podléhal reprezentovaný subjekt snáze něčemu, co bychom mohli nazvat polohasem rozpadu. Autobiografické reference jedné a téže osoby byly pevně svázány s podmínkami, za kterých vznikaly, s motivy, ze kterých vyrůstaly, a s formou, do níž byly strukturovány. S proměnami podmínek, motivů a forem pozbývaly platnosti a zanikaly, aby v nových souřadnicích vznikaly reference nové, reprezentující de facto již jiný subjekt. S nástupem požadavku biografické koherence tento princip oslaboval a jednou ustavený subjekt vykazoval vyšší stabilitu. Palacký je v obou svých autobiografiích a i v dalších biografiích z druhé poloviny a z konce 19. století táž postava, stejně jako je týž étos, smysl a vnitřní souvislost jeho biografii. Systémové místo v takto pojaté biografii měly ale jen systémově adekvátní reference. Pokud chtěl některý autor sdělit o Palackém něco systémově jiného, například že neměl rád tučné pečeně,⁴⁵ nosil vlásenku nebo že mu po smrti vyňali mozek a „dali ho do líhu pro museum“,⁴⁶ stěží mohl použít formát monumentální profesní biografie. Zpravidla musel volit jiný, povaze informačně přiměřený narativní rámec.

V tomto smyslu lze moderní představu autonomního a současně koherentního subjektu považovat za produkt moderní literární kultury a postulátů kladených na koherenci a přiměřenost biografického vypravování.

U autobiografických textů Palackého jsme se zastavili poněkud déle, abychom na nich ukázali některé charakteristické znaky (auto)biografické produkce 19. století. Názorně lze na něm demonstrovat ještě poslední důležitý aspekt, jež

44 KARL A. E. ENENKEL, *Die Erfindung des Menschen. Die Autobiographik des frühneuzeitlichen Humanismus von Petrarca bis Lipsius*, Berlin 2008.

45 BOŽENA HANČOVÁ, *Palacký v domácnosti*, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 135.

46 MARIE ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, *Poslední chvíle Františka Palackého*, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, s. 176.

je třeba zmínit, a sice vzájemnou prostupnost biografie a autobiografie. Jakkoli vykazují v řadě ohledů principiální odlišnosti, lze v nich naopak spatřovat i útvary téže kategorie. A přesně tak je vnímala i teorie a praxe 19. století. Autoři biografí pracovali s oblibou právě s autobiografickými referencemi a tyto reference implementovaly do biografických textů. V krajních případech byly původní autobiografie používány k biografickým účelům, jako tomu bylo i u zmíněné druhé autobiografie Palackého. Palacký ji psal v první osobě pro Riegrův slovník naučný, kde ji však signoval Jakub Malý. Ten původní Palackého text převedl z první do třetí osoby a provedl některé další úpravy.⁴⁷

Jediným tematizovaným a tematizovatelným rozdílem mezi biografii a autobiografií byla jejich spolehlivost. V souladu s mimetickým pojetím (auto)biografie, které předpokládalo, že biografie je zápisem života, tak jak proběhl, se soudilo, že nikdo nemůže sestavit přesnější biografii než sám protagonista. Na druhé straně však již Jungmann nabádal k vyšší ostražitosti vůči autobiografiím a i řadoví biografové si byli vědomi rizik spojených s jejich selektivní a autocenzurní povahou.⁴⁸ Přesto se autobiografická a biografická praxe vzájemně prorůstaly a úryvky z dokumentů pocházejících z pera biografovaného nebyly nutně handicapem, nýbrž naopak posilovaly dojem posvátné autenticity. Problém věrohodnosti autoři biografí opracovávali rétorickou formulí, že biografovaný byl zcela důvěryhodnou osobou, jejimuž slovu lze věřit – a ostatně, kdyby nebyl, nemělo by smysl zabývat se jeho životem.

Biografie jako společenská praxe.

(Sebe)reflexe v počátcích výkonové společnosti

Příkře oddělovat textové a sociální praxe by bylo jistě značně zavádějící, neboť i textové praxe mají sociální rozměr a naopak sociální praxe se v písemných kulturách nevyhnou účinkům písma. Skutečnost, že je tato studie rozlišuje, má pouze umožnit zřetelněji popsat jejich vzájemnou souvislost. Vrátime se proto

47 K tomu M. ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ (ed.), *Vlastní životopis Františka Palackého*, s. 22.

48 Například životopisec mladých let Jana Kollára si povšiml, že v Kollárově rodišti se zachovala paměť na dvě události z jeho dětství. První vyprávěla, jak Kollár coby chlapec spadl do hluboké studny souseda, a druhá, jak spolu s jinými dětmi házel kameny do okna jednoho z domů a že za to byl otcem „ukrutně zbitý“. Poznává k tomu, že první příhodu sám Kollár obsírně popisuje ve svých *Pamětech*, druhou že však symptomaticky přechází mlčením – PAVEL KRIŽKO, *Jána Kollára detinský vek a školárenie v Mošovcach i Kremnici*, in: František Pastrek (ed.), *Jan Kollár 1793–1852*. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“ na oslavu jeho stoletých narozenin, s. 6.

k východisku první části, k literarizaci společnosti 18. a 19. století. Od ní se totiž odvíjí biografické psaní nejen jako literární, nýbrž i jako sociální praxe.

Díky extenzi literárních kompetencí se během 18. a zejména v průběhu 19. století začaly psaním a čtením intenzivněji zabývat celé nové sociální skupiny. Skutečnost, že se v tomto období formovaly celé nové žánry, bývá dávána do souvislosti právě s literarizací nových autorských a čtenářských skupin. Tak bývá např. formování historického románu a románu obecně dáváno do souvislosti s emancipací měšťanstva, jehož ideologii zosobňovalo.⁴⁹ Podobný rozmach zaznamenal v průběhu 18. století najmě díky nové skupině středostavovských ženských čtenářek a autorek například gotický román nebo deník. Novou cílovou skupinou se staly služebné a zejména v Anglii a Německu byly s knihou v ruce zpodobňovány i dělnice a pasačky symbolizující možnost sociálního vzestupu prostřednictvím vzdělání.⁵⁰

Z tohoto hlediska byla biografie produktem sociálních rámců, v nichž se jako specifický typ reflexe realizovala, a proměny, kterými prošla na sklonku 18. a v průběhu 19. století, souvisely s transformací těchto rámců. Jedním z typů komunit, které začaly v 18. století hojně pěstovat (auto)biografické praxe, byly komunity vymezující se na základě náboženských, resp. konfesijních kritérií. Tyto komunity produkovaly v 18. století v první řadě texty, v nichž se sebereflexe prolínala s náboženskou praxí. Takovým příkladem byly autobiografické texty z prostředí českých náboženských exulantů, kteří v průběhu 18. století odcházeli do sousedních zemí.⁵¹ Tyto biografie zpravidla inscenovaly život jako sérii nástrah a protivenství (pronásledování, věznění apod.), jimž byli dotyční vystaveni v důsledku své konfesijní jinakosti a jimž – pevní ve víře – vzdorovali, až byli s boží pomocí zachráněni odchodem do exilu (případně v rukou nepřátel zahynuli). Zdá se, že tyto texty primárně nesloužily k sebevyjádření individuálního „já“. Jejich cílem bylo spíše inscenovat pronásledování a rezistenci jako sdílenou kolektivní zkušenost a v tomto smyslu sloužily především potřebám exulantské komunity jako celku.⁵² Šlo přitom jak o (auto)biografie mužů, tak žen, aniž by se

49 IAN P. WATT, *The Rise of the Novel. Studies of Defoe, Richardson and Fielding*, Berkeley 1957.

50 Jak uvádí Fritz Nies, šlo do určité míry o politický koncept reformy, který měl být alternativou k francouzskému konceptu revoluce – FRITZ NIES, *Lesende Frauen*, in: *Die Wende von der Aufklärung zur Romantik 1760–1820. Epoche im Überblick*, Amsterdam-Philadelphia 2001, s. 136.

51 Autobiografickou produkcí českých exulantů v Berlíně v průběhu 18. století se podrobně zabývala EDITA ŠTEŘÍKOVÁ, *Běh života českých exulantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999.

52 Podobně tomu bylo i v případě pietistů – ULRIKE GLEIXNER, *Pietismus und Bürgertum: eine historische Anthropologie der Frömmigkeit. Württemberg 17.–19. Jahrhundert*, Göttingen 2005, s. 406.

z hlediska genderu výrazněji lišily. Ústřední zápletky (pronásledování a vytrvání) stejně jako ústřední cíl (inscenace zbožnosti a pevnosti ve víře) měly univerzální, nadgenderovou platnost. Zčásti tomu tak bylo i proto, že je nezapisovali vždy sami jejich protagonisté, nýbrž lidé, kteří pracovali pro komunitu jako písaři, naučili se, jak tento typ textu psát, a automaticky pak zachovávali předznačenou strukturu. Model se tak snáze reprodukoval, aniž by vykazoval individuální odchylky.

Postupně se však začínají prosazovat nové rámce a spolu s nimi i nový kód osmyslování života. Formující se národní a protoobčanská společnost začala vytlačovat jak náboženské, tak také stavovské principy, a do biografie vnášela prvky nastupující výkonové společnosti. S rozpadem stavovského zřízení a prosazováním se liberální ideologie posilovala myšlenka sociálního vzestupu, jež se promítla i do podoby biografických projektů. Analýzou řadových autobiografií z období kolem roku 1800 doložili Peter Alheit a Frank Schömer, že od sklonku století operovali představitelé neelitních skupin (drobné měšťanstvo, řemeslníci, drobná inteligence) s vizí povýšení a sociálního vzestupu. Zčásti šlo sice o projekty nenaplněné, avšak jako myšlenková figura byl sociální vzestup již součástí (auto)biografického diskurzu.⁵³ Konceptuální výztuž dal této paradigmatické změně rámců již J. G. Herder, který se věnoval problematice biografie v několika svých listech na podporu humanity⁵⁴ a postuloval v nich nový modus biografického psaní. Člověk se neměl podle něho nadále vztahovat primárně k bohu, nýbrž k lidstvu, a z jeho biografie mělo být zřejmě především to, čím přispěl k jeho blahu a rozvoji. Měřítkem neměla být napříště zbožnost, nýbrž výkon.

Požadavky nového sekulárního modelu občanské biografie, pojímající život jako implicitně politické jednání,⁵⁵ měly další sociálně podmíněné konsekvence. Velmi výrazně znevýhodnilo nové pojetí zejména (auto)biografie žen. V porovnání s předchozím nábožensky ukotveným modelem psaní, v němž měly ženské aktérky stejné místo jako muži, ztratily ženy nástupem nového typu reflexe v biografickém diskurzu svou víceméně rovnoprávnou pozici. Jejich životní svět nebyl, jak se zdá, primárně formován ani kategorií výkonu, ani vizí sociálního

53 PETER ALHEIT, FRANK SCHÖMER, *Der Aufsteiger. Autobiographische Zeugnisse zu einem Prototypen der Moderne von 1800 bis heute*, Frankfurt am Main 2009.

54 Nejdůkladněji rozvedl svůj koncept v pátém listu z roku 1793 – JOHANN G. HERDER, *Fünfter Brief zu Beförderung der Humanität*, in: *Theorie der Biographie. Grundlagentexte und Kommentar*, (edd.) Bernhard Fetz, Wilhelm Hemecker, Berlin-New York 2011, s. 19–22.

55 TOBIAS HEINRICH, *Das lebendige Gedächtnis der Biographie. Johann Gottfried Herders „Fünfter Brief zu Beförderung der Humanität“*, in: *Theorie der Biographie*, s. 24.

vzestupu. I tehdy, když líčily postupné zlepšování svých životních podmínek, zpravidla to neprezentovaly jako sociální vzestup. Jako modelový příklad uvádějí Peter Alheit a Frank Schrömer autobiografii německé učitelky z přelomu 18. a 19. století, dcery učitele, po jehož smrti se rodina ocitla ve velmi hluboké ekonomické nouzi. Svůj život inscenovala jako postupné vymaňování se z chudoby. To, že se naučila číst, jak se vzdělávala a nastoupila cestu učitelky, aby získala finanční prostředky, chápala ale spíše jako průvodní nutnost než jako vlastní profesní růst. Jediná činnost, jíž mohla podle vlastních představ dosáhnout jistého uznání, nebyla její učitelská působnost, nýbrž básnická činnost. „Pole umění zde nabízí fórum prostředkující mezi nahoře a dole, mezi outsidersy a etablovanými, jaké na institucionálně-profesní úrovni ještě dlouho nebude k dispozici.“⁵⁶

Symptomaticky byl omezen i přístup k veřejným médiím. Běžná autobiografická produkce nebyla kolem roku 1800 určena k publikování, pokud se jí však publikace dostalo, jednalo se zpravidla o (auto)biografie mužů. Autor drobného lexikonu, věnovaného stručným biografickým medailonům německých spisovatelek, *Deutsche Schriftstellerinnen* z roku 1790 nebyl daleko od pravdy, když psal, že tento typ publikace dosud nikomu nepřišel na mysl.⁵⁷ Větší prostor na veřejnosti si z ženské autobiografické tvorby vydobyl snad jen typ skandálních autobiografických pamětí (memoirs scandalous), který se – nikoli však v českých zemích – prosadil zčásti jako ženská alternativa k autobiografiím zločinců a měl a priori provokativní ráz.⁵⁸ Ani v německém prostředí, kde se ženy zejména v posledních třech desetiletích 18. století začaly jako autorky ve veřejném prostoru poměrně výrazně prosazovat, nebyly publikovány ženské autobiografické texty, které by se prosadily vedle mužských autobiografií jako „klasické“.⁵⁹ Vysvětlení lze zčásti hledat v autorské praxi žen-spisovatelek, jak se ustavily v jiných segmentech jejich tvorby. Ženy totiž publikovaly z velké části anonymně nebo pod mužskými pseudonymy, což bylo v případě autobiografie již z její definice poněkud problematické. Rozhodující faktor, který oslaboval autobiografické reflexe žen, spočíval patrně v tom, že na rozdíl od mužů nebyly v takové šíři vystavovány motivům, jež by je k biografické autoreflexi nutily. Převaha autobiografií mužů

56 P. ALHEIT, F. SCHÖMER, *Der Aufsteiger*, s. 44.

57 *Deutschlands Schriftstellerinnen. Eine charakteristische Skizze*, (bez místa vydání) 1790, předmluva s. 3.

58 LYNDA M. THOMPSON, *The scandalous memoirists: Constantia Phillips, Laetitia Pilkington and the shame of public fame*, Manchester–New York 2000.

59 ELKE RAMM, *Warum existieren keine „klassischen“ Autobiographien von Frauen?*, in: *Geschriebenes Leben. Autobiographik von Frauen*, (ed.) Michaela Holdenried, Berlin 1995, s. 130–141.

mluví pro tezi, že „sklon tematizovat sebe sama neodpovídá žádnému ‚přirozenému‘ instinktu, nýbrž se zakládá na institucionálních podnětech“.⁶⁰ Vyšší participace na administrativních agendách, styk s úřady apod. vytvářely permanentní autoidentifikační tlak a stimulovaly procesy sebeuvědomování; byly jim však vystavováni především muži.

Vyhraněnou formou korespondující s počátky výkonové společnosti se stala od počátku 19. století zejména profesní biografie. Soustředění na výkon, na jedné straně požadované, na straně druhé kolidovalo s požadavkem vystižení života biografovaného jako komplexní osobnosti. Otevírala se tak především otázka, do jaké míry může a má biografie postihovat soukromý život. Herder plédoval pro přísné oddělení obou sfér a biografická praxe se v průběhu 19. století vydala právě tímto směrem. Vrátíme-li se ještě jednou k F. Palackému, i jeho autobiografie potvrzují tento trend. Na rozdíl od rodiny, jíž byl vymezen jen kratší prostor na samém začátku textu, se další líčení orientuje zejména na vztahy se spolužáky, profesory a osobami, které poznával za svých studií a coby soukromý vychovatel, ve druhé autobiografii pak akcentuje styky s dalšími učiteli a politiky. Již z jeho první autobiografie je zřejmé, že rodinný rámec měl pro biografii mladého intelektuála okrajový význam. Sociální jednotkou, ke které odkazuje, je obec obrozeneckých intelektuálů. Jen na okraj dodejme, že i v případě výrazně nábožensky zakotvených osob, k nimž náležel i Palacký, se přijetím národní perspektivy náboženský rámec reference výrazně zužoval. Omezoval se na explicitní reference o výkonu náboženských praxí (de facto nejde o vztahování k Bohu, nýbrž o civilní prezentaci náboženské praxe) a na rétorické figury typu „šťastnou náhodou“,⁶¹ „jen zvláštní milostí boží“,⁶² „divným osudem“ apod., kterými jsou komentovány mimořádné události (záchrana života při povodních, při pádu do studny apod.) a které implikují zásah vyšší moci.

Právě díky tomu, že se biografie soustředila především na společenskou roli biografovaného, vykazovala v průběhu 19. století poměrně vysoký společenský status. Již v roce 1821, kdy se ve vlasteneckých kruzích diskutovalo o možnosti postavit pomník A. J. Puchmajerovi († 1820), plédoval Jungmann pro alternativní způsob uctění památky. Navrhoval sebrat a znovu vydat oslavencovy spisy a vydání doprovodit jeho biografii. Svůj návrh odůvodnil tím, že biografie je dů-

60 ALOIS HAHN, *Identität und Biographie*, in: Monika Wohrab-Sahr (ed.), *Biographie und Religion. Zwischen Ritual und Selbstsuche*, Frankfurt am Main-New York 1995, s. 122.

61 P. KRIŽKO, *Jána Kollára detinský vek a školárenie v Mošovcach i Kremnici*, s. 4.

62 P. KRIŽKO, *Jána Kollára detinský vek a školárenie v Mošovcach i Kremnici*, s. 6.

stojnější, trvalejší a účinnější formou, jak prokázat úctu, než jakou představoval pomník: „Takový kámen jest něco nestálého a na jednom místě toliko mluvícího o pouhém jménu toho, jehož zvěčnění má: ale spis dobrý ve stu a tisíců rukou a na tisíci místech rozšířený zásluhy muže takového o literaturu lépe a jistěji a obecněji vyjasní a ověčí.“⁶³ Od autora, který do své učebnice slovesnosti zařadil jako exemplární příklad Lukiánův sen, se ostatně jiná hierarchizace patrně očekávat nedala.

Jungmann svými argumenty poukázal hned na několiký význam biografického textu: symbolický (sám vznik biografického textu jako symbolický akt vyjadřující význam biografovaného), explikační (větší potenciál k popisu biografovaného než jen jméno vytesané na podstavci), mnemonický (idea trvalosti památky zaručené písmem) a společensky komunikační (text jako přenosné a šířitelné médium, jež působí napříč společnostmi). Tato pozice biografie měla v rámci společnosti další konsekvence. Společnost si v biografii vybudovala účinný nástroj zvýznamňování. Zároveň však současně vytvořila tlak na produkci biografických textů. Měl-li biografii jeden, „musel“ ji mít i druhý. Biografická praxe se začala velmi rychle šířit, vznikaly nejen stále obsáhlejší biografie, ale i celé soubory biografických nárysů, črt i historických studií, někdy označovaných podle klasika antické biografie *Nový plútarch*.

Ve své společenské extenzi začala biografie spoluutvářet sociální vztahy a spolurčovat politiku paměti, a to jak na úrovni národního společenství, tak v rámci dílčích lokálních komunit. Se smutnou ironií líčil na sklonku století Jakub Arbes, jak biografie produkuje nové typy celebrit a obrací letité hierarchie. Na příkladu vztahu literáta a herce ukazoval inverzní účinek faktu, že byl někdo biografován. Zatímco tradičně bylo herectví uměním okamžiku, propadajícím zapomnění, jakmile spadla opona, ve chvíli, kdy se herci dostalo biografie, byly jeho výkony zvěčněny a on sám získal nový status VIP. Náhle to byl on, kdo stál o stupínek výš a na svého biografu shlížel s vděčností (vědom si efektního účinku biografie), současně však i s jistou dávkou nadřazenosti (pramenící z toho, že on, na rozdíl od literáta, který jeho biografii sestavil, již biografii má).⁶⁴

63 Josef Jungmann v dopise z března 1821 – cituji dle JOSEF W. SEDLÁČEK, *Životopis Jaroslava Antonjina Puchmagera*, in: Puchmagerův Rýmovník, aneb rýmovník slownjek, (ed.) Josef W. Sedláček, Plzeň 1824, s. III.

64 JAKUB ARBES, *Biograf. Silhoueta literární*, in: *Týž, Z víru života*, Praha 1899, s. 243–262.

Krise biografie na přelomu 19. a 20. století. Transformace epistémé – transformace narace

Biografie se tak v průběhu 19. století stala jedním z nástrojů utváření sociální reality. Třebaže měla vypracované postupy, které měly být zárukou její objektivity, společenské užitečnosti a mravní příkladnosti, byl její status v mnohém nejistý, praxe neuspokojivá a dopad na společenské vztahy znepokojivý.

Již v první polovině 19. století byly publikovány texty, které se kriticky zamýšlely nad povahou, smyslem a společenským statutem biografie a vymezovaly se vůči ní z pozic čistě estetických, epistemologických i obecně historiozofických. Nikoli náhodou kritizoval stávající biografickou metodu například mladší současník Františka Palackého Georg Gottfried Gervinus. V roce 1837 ve svých *Grundzüge der Historik* psal, že z dosavadních biografii nemůže jmenovat žádnou, která by odpovídala vyšším nárokům, jež ve své teorii vytyčil. S úrovní biografického psaní nebyl nijak spokojen ani další její teoretik (a praktik) Gustav Droysen ve svém *Grundriss der Historik* (1868), sám autor politicky koncipovaných biografii Alexandra Velikého a Fridricha Velikého. Výhrady měl vůči biografické praxi i Thomas Carlyle, autor spisu *On heroes* (1840), v němž moderní biografie kritizoval za to, že velké historické osobnosti analyzují, místo aby je oslavovali.⁶⁵

Zatímco první kritické texty viděly problém spíše jen v nedozrálosti žánru, který ještě nedorostl do žádoucí podoby, postupně začala sílit skepse vůči biografii jako takové. Již samotný požadavek koherence vyprávění zakládal zcela zásadní aporie, které biografii problematizovaly v jejích základech. Komplikující se životní struktury přestávaly být narativními prostředky 19. století postižitelné, což se dotklo i biografie. Na jedné straně – jak požadoval již Jungmann – měly biografie postihnout biografovaného v jeho celistvosti, na straně druhé neměly ale narativní nástroje, jak tuto komplexnost postihnout. Reálné biografie proto komplexní povahu života zpravidla redukovaly. Tento problém začal být patrný zejména u čistě profesních biografii, které nechávaly stranou nejen soukromý život, ale i mimoprofesionální zájmy a mimopracovní aktivity. Právě ty ale začínaly v průběhu druhé poloviny 19. století posilovat na významu a obsazovat důležité místo v životě lidí a skutečnost, že se do biografii „nevešly“, začala nahlodávat víru ve výpovědní hodnotu biografii.

65 THOMAS CARLYLE, *On heroes, heroes worship and heroic in history*, London 1840, s. 15–16: „Show our critics a great man, a Luther for example, they begin to what they call ‚account‘ for him; not to worship him, but take the dimensions of him.“

Další problém vyvstával s prosazováním pozitivistické epistemologie, jež se ocitla v kolizi s úkolem biografie vystihnout vlastní smysl života. Sílící étos faktografické přesnosti a důkladnosti si žádal co možná nejširší dokumentární extenzi a systematické shromažďování údajů. V průběhu druhé poloviny 19. století se pod tímto vlivem začaly biografie objemově roztékat, přičemž faktografické složky převážily nad konstrukcí smyslu. Ze zřetel se ztrácel smysl poznání; poznání se samo stalo smyslem.⁶⁶

Tyto vnitřní problémy biografického psaní došly v českém prostředí první velké kritiky na samém sklonku 19. století, kdy se s prosperujícím žánrem začala potýkat nová, skeptická generace. Předmětem této kritiky nebylo už jen to, že biografie nezdřívka nenaplnňovaly postuláty literární a historiografické teorie, tedy jinak řečeno, že nedosahovaly ideálu, jehož naplnění by mělo biografii zbavit všech potíží. Nastupující generace však odmítla i samotné tyto postuláty, víra v biografii byla podle ní od základu mylná. Biografie, jak se ustavila v průběhu 19. století, nebyla podle mladé generace schopna odhalit pravou podstatu života a svým sverepým redukováním života na vnější fakta nutně a zoufale zkruslovala celý habitus biografovaného. Pro mladou generaci to byl přitom právě vědomě volený habitus, který měl být biografii respektován, vystižen a stvrzen. Tento habitus se však v podmínkách poměrně již komplexní společnosti sklonku 19. století nutně nemusel zjevovat ve veřejném prostoru. Jedinec přestával být s někdejší samozřejmostí nahlížen jako homogenní jednotka. Jeho působnost se rozpadala do dílčích, vzájemně do značné míry separovaných sfér: rodina, povolání, mimoprofesionální zájmy, členství ve spolcích apod. A narativní model biografie, jak se ustavil v průběhu druhé poloviny 19. století, dovoloval postihnout tuto mnohost jen do určité míry. Působnost v různých sférách sledovala odlišné cíle a měla i jinou dynamiku. Propojit tyto disparátní sféry do homogenního celku bylo proto v rámci narativních modelů, dostupných ve druhé polovině 19. století, obtížné. Biografie proto postupovala spíše cestou selekce. Z množiny sociálních oblastí si vybírala jednu, u mužů zpravidla profesionální život, již pak hypostazovala na úkor ostatních; konsenzus v pojmání profese jako centrální součásti života však již neplatil.

Nikoli náhodou byl jedním z nejhlasitějších kritiků biografické praxe kolem roku 1900 Jiří Karásek ze Lvovic, básník, spisovatel, stoupenec dekadence a symbolismu, jeden z vydavatelů literárního časopisu *Moderní revue*, v civilním životě poštovní úředník. Kolize autoidentifikačních procesů (biografie dekadent-

66 JÜRGEN HABERMAS, *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt am Main 1973, s. 90.

ního autora) s identifikací realizovanou formálními strukturami civilní občanské společnosti (biografie poštovního úředníka) byla současně kolizí dvou autobiografických projektů a Karásek – dekadentní básník – mohl být těžko spokojen s biografií Karáska – poštovního úředníka. Biografii pro tento znásilňující efekt označoval jako „hnusnost“,⁶⁷ která z principu mystifikuje, a sám se snažil odpoutávat od explicitní řeči pramenů a osnovat fiktivní biografické projekty. Podobně jako Karásek postupovali i další autoři přelomu století, kteří rezignovali na popis činů biografovaných osobností a ve jménu vyšší, nadempirické pravdy se pouštěli do subtilních (místy až apokryfních) psychologických interpretací, které obracely obvyklé postupy v jejich protiklad.⁶⁸ Podle Karáska a dalších kritiků nezohledňovala tradiční biografie kolem roku 1900 „subjekt“ biografovaného, nýbrž ho domestikovala doslova jako objekt narace. Pokud lze tuto kritiku vztáhnout na obecné postuláty biografického psaní 19. století, pak jí chybělo to, co od ní očekával Droysen a co od ní na přelomu 19. a 20. století znovu a důsledně začal požadovat Dilthey: pochopení.

Již konec 19. století dospíval tak k „dekonstrukci“ biografické praxe, poukazoval na inkoherenci a diskontinuitu života a kladl si otázky, co je z biografického hlediska podstatné a do jaké míry je biografie schopna podstatné vystihnout. Spoutat mnohost života a především hypostazovat vnější množinu kontingentních fakt a událostí, znamenalo pro nastupující generaci literátů znásilnit vnitřní autenticitu; biografie byla kritizována jako literárně-sociální praxe, která toto znásilnění realizuje. Narativní prostředky 19. století však neumožňovaly tento problém řešit. Také proto je symptomatické, že kritikové biografie se kolem roku 1900 rekrutovali právě z řad mladé literární generace, která v biografii odmítla současně i narativní postupy 19. století a pro své reflexe hledala nové výrazové prostředky. Zdaleka nešlo jen o změnu stylu. Novou poetiku si žádala nová epistemologie, včetně pole biografické reflexe.

Závěr

Biografie zaujímalá od počátku 19. století prestižní společenskou pozici, která vyplývala jednak ze skutečnosti, že předmětem biografických zpracování byly tradičně představitelé společenských elit, jednak z jejího performativního

67 JIŘÍ KARÁSEK ZE LVOVIC, *Gotická duše* [1900], Praha 1991, s. 10.

68 Blíže k tomu LENKA ŘEZNÍKOVÁ, *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměně literatury na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2004, s. 146–150.

potenciálu. Biografie byla nejen nástrojem poznání (ve smyslu kognitivního pořádání symbolických sdělení), ale také (a do značné míry zejména) nástrojem společenského zvyznamňování. Biografovanou osobu nejen připomínala, ale také umožňovala sémanticky ji vyplňovat, přisuzovat jí kulturně relevantní atributy, utvářet tak její obraz a performovat její význam. Přestože se zlatá éra biografii a autobiografií kryla s obdobím prosazování představy autonomního subjektu, nebyla (auto)biografie výrazem autonomní vůle jedince ani projevem čisté tvůrčí svobody autora. Jako literární praxe byla prekonfigurována souborem prosazujících se narativních principů a více či méně respektovaných žánrových zásad. Jako sociální praxe byla předznačena společenskými faktory a odkazovala ke kolektivně sdíleným hodnotám.

Jakkoli je biografovatelný subjekt z pohledu sociologické dekonstrukce fikcí, z historického a literárněhistorického hlediska je třeba brát zřetel na to, že se stal významnou myšlenkovou figurou moderních dějin. Tato myšlenka se formovala přinejmenším zčásti jako produkt narativních technik velkého osmyslujícího vyprávění. Spojovala v sobě chápání dějin a světa a lokalizovala místo jedince v souřadnicích společnosti, která rozpouštěla tuhé sociální bariéry, operovala s konceptem svobody a na pozadí nových společenských poměrů umožňovala jedinci vytvářet si – sice omezené, v mnohém iluzorní a nezřídka zklamávané, avšak myslitelné a ve srovnání s předchozím obdobím velkorysé – projekty vlastní seberealizace. Když na sklonku století nastala epistemologická krize této optimistické kvazimimetické konstrukce, nastoupila také první velká krize biografie.